

MÜCELLİDOĞLU ALİ ÇANKAYA, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı), c. I., *Mülkiye Tarihi, 1859-1968*; Ankara, Mars Matbaası, 1968-69, s. XL + 810 + XLI + VI.

MÜCELLİDOĞLU ALİ ÇANKAYA, *Son Asır Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı), c. II., *Mülkiye Tarihinin Devâmı*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-69; s. 811-1384 + XLVII + LIV.

MÜCELLİDOĞLU ALİ ÇANKAYA, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı), c. III., *1860 (1276 R.) - 1908 (1324 R.)*, (*Atik Mekteb-i Funûn-ı Mülkiye — Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Me'zunları*); Ankara, Mars Matbaası, 1968-69, s. 1-1200 + XVI.

MÜCELLİDOĞLU ALİ ÇANKAYA, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı), c. IV., *1909 (1325 R.) — 1923 (1339 R.) Mekteb-i Mülkiye Me'zunları*; Ankara, Mars Matbaası, 1968-69, s. 1201-1794 + VI.

MÜCELLİDOĞLU ALİ ÇANKAYA, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı), c. V., *1924 (1340 R.)—1949, Mülkiye Mektebi — Siyasal Bilgiler Okulu Me'zunları (M. M. — S. B. O.)*; Ankara, Mars Matbaası, 1968-69, s. 1795-3196 + VI. 400 TL.

Siyasal Bilgiler Okulu'nun 1946 me'zunlarından olan müellifimiz Ali Çankaya, 1943'den başlayarak Mülkiye ve Mülkiyeliler üzerinde çalışmaya başlamış ve 1954'de *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı, iki cildlik, 2400 sayfa tutan eserini yayınlamıştı ve eserin mevcûdü epeyi zamandanberi tükenmiş bulunuyordu. Bu yazımızda üzerinde duracağımız, beş cildi basılan eser, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*'i aratmayacağı için bizi çok sevindirdi; birçok bahislerin genişletilmesi, yenilerinin eklenmesi, sevincimizi bir kat daha artırmaktadır.

I. Her cildinin dış kapağında *Siyasal Bilgiler Fakültesi (S. B. F.)* armasını, birinci cildinin iç kapağında da taşıyan eserin ilk sayfasında müellif, Türkçe ve Fransızca, İngilizce olarak kitabının içindekileri kısaca anlatmış oluyor: "Bu kitap, bir asırdanberi Türkiye'nin kaderinde önemli rollerden birini oynayan, inkılâblar icâbı Mekteb-i Funûn-ı Mülkiye, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, Mekteb-i Mülkiye,

Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Okulu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi adlarını alan şerefli bir müessesenin (1859-1968) tarihini, son bir asırlık sosyal, politik, kültürel, idâri ve ekonomik en önemli olaylarla birlikte anlatma, 1860'da verdiği ilk me'zunundan, 1967 yılının son me'zununa kadar 5993 kişinin ve Mülkiyeli olmayan 103 profesörün, 10 müdirin, 5 dekanın hayat hikâyelerini de geniş ölçüde kapsamaktadır". Milliyetçiliği ile tanınan A. Çankaya, kuşe kâğıda basılan bu ilk sayfalarda sırasıyla, "Ey vatan !.. Gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz .." mısraına, "Ömrümün en değerli yıllarını seve seve harçayarak hazırladığım bu kitabı, nâciiz evlâdından olmanın engin gurûru içinde, Büyük Türk Milleti'ne ta'zimle armağan ediyorum" ithâfına, Atatürk'ün, 18 Aralık, 1935 akşamı Ankara Palas'ta toplanan Mülkiyeliler'e yolladığı mektubundaki, "... Mülkiyeliler'in hepsine söyleyiniz ki, şimdiye kadar yaptıkları ve Türklük'e lâıyk olan işlerinden dolayı kendilerine minnetle mütehasşisim" cümlelerine yer vermiştir.

Eserinin *Önsöz*'ünde 1954'de bastırıldığı *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*'in, "korkunç bir ilgisizlik ve takdirsizlikle karşılanması gerçeği apaçık ortada dururken, yeneden aynı konuda neden bu kadar yıpratıcı bir çalışma yaptığı"nı, müellif, başlıca iki sebebe bağlamaktadır: Hitâbedeceği kitlenin mânen faydalanması düşüncesi, onu böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Öte yandan, müesseseler tarihi, o milletin tarihinin bir kolunu teşkil etmektedir; "Bir asırdanberi bu memleketin *bekâ* ve *kader*'inde en önemli rolü oynayan şerefli bir müessesenin en geniş ölçüde tarihini", "bu müesseseden yetişen ve memleket kaderinde birinci derece sorumluluk alan ve almakta bulunan 6,000 kişinin hayatlarının muhâbesesini Türk Milleti'nin yargısına sunmuş oluyorum". "Mülkiye denen müesseseye bu millet bir asırdır emek vermiştir. Bu emek yerinde sarfedilmiş midir, edilmemiş midir? Bunları en geniş çapta bilmek milletin hakkıdır. Tanzimat'tan sonra kurulan ve bir asırdanberi Türk sosyal, politik, ekonomik ve kültürel hayâtında Mülkiye gibi rol oynayan diğer müesseselerin de tarihlerinin yazılmış olmasını, bi'n-netice bunların da faydalanılma derecesinin ortaya çıkarılmasını gönül çok isterdi; fakat bu kabîl müesseselerin hiçbirinin, bir-iki broşür, makale dışında, tarihleri yazılmamış, bilançoları yapılmamıştır. Avrupa ve Amerika'daki kültür müesseselerinin de, bu derece mufassal tarihleri bulunmadığı nazara alınır, bu kitap kendi konusu alanında, millî ve milletler-arası nitelikte tek kitap olma şerefini de kazanmış bulunmaktadır" diyor. A. Çankaya yine bu *Önsöz*'ünde, eserini nasıl hazırladığına dâir de bilgi vermiştir: Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde kurulan Mülkiye Şeref Kitabı Hazırlama Bürosu, Mâliye Bakanlığı Emekli İşleri Müdürlüğü kendisine yardımcı olmuştur; *Önsöz*'de, bu müesseselerle müellif arasında geçen resmî haberleşmeler neşredilmiştir. Siyasal Bilgiler Fakültesi eski ve yeni me'zunlarına, hayatta olmayanların âilelerine, Dekanlık yolu ile ve 25 soruyu içine alan, ayrıca burada öğretim görevinde ve dekanlıkta bulunanlara resmî mektuplar gönderilmiştir. Mülkiye me'zunlarına gönderilen suallerden yirmincisi, "1954'de yayınlanan *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı kitabın gerek birinci cildinde (Tarih Kısmı'nda), gerek ikinci cildinde (Hâl-tercemeleri Kısmı'nda) herhangi bir noksan veya yanlış bilgi, tanzim hatâsı görmüş iseniz, yeni basımda tekrarlanmaması için tavsiyelerinizle birlikte lütfen bildiriniz"dir. A. Çankaya, *Önsöz*'ünde buna verilen cevapları tahlil etmiş, kitabının iyi anlaşılması için gerekli izâhlarda bulunmuş, kendisine yardım edenlere teşekkürlerini sunmuştur (S. XVII-XL).

Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler'in birinci cildi (A - Bölümü) başlıca on bölüme ayrılmış olup, *I. Mülkiye Mektebi Açılıncaya Kadar Osmanlı Devleti'ne Genel İdâre Elemanı Yetiştiren Kaynaklar* (S. 1-24); *II-Atik Mekteb-i Fünân-i Mülkiye: 1859-75* (S. 25-102); *III-Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne: 1876-1908* (S. 103-320); *IV-Mekteb-i Mülkiye: 1908-15* (S. 321-98); *V-Mekteb-i Mülkiye: 1918-23* (S. 399-460); *VI-Mülkiye Mektebi: 1924-36* (S. 461-512); *VII-Siyasal Bilgiler Okulu: 1937-49* (S. 513-638); *VIII-Siyasal Bilgiler Fakültesi: 1950-67* (S. 639-734); *IX-Bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi: 1968-69* (S. 735-86); *X-S. B. F.'ne Bağlı Enstitüler* (S. 787-910). Kitabın sonuna İstanbul'da Aksaray-Sineklibakkal'da Redif Paşa Konağı'ndaki Mekteb-i Mülkiye'ye, Yıldız'daki Mülkiye Mektebi'ne, Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne âit olmak üzere dokuz resim eklenmiştir (S. XLI-VI).

II. *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*'in ikinci cildi başlıca altı bölüme ayrılmıştır. *B Bölümü, Yönetim Sorumluları* umûmî başlığı altında, 1859-1950 yılları arasında bu müessesede müdürlük yapan yirmi kişinin hâl-tercemesini (S. 811-82), 1950-69 senelerinde dekanlık edenlere dâir bilgileri içine almak üzere (S. 883-916) iki kısma ayrılmıştır. Dört kısma ayrılan *C Bölümü*'nde *Atik Mülkiye Muallimleri* (1859-76; s. 917-24), *Mekteb-i Mülkiye Öğretim Üyeleri* (1877-1924, s. 925-1100), *Mülkiye Mektebi ve S.B.O. Öğretim Üyeleri* (1925-50, s. 1101-1206) ile, *S.B.F. Öğretim Üyeleri'ne* (1950-1968) ayrılmış bulunuyor ki, bunlar arasında menşe'i Mülkiyeli olmayanlar da vardır. *Ç Bölümü*'nde, üç ayrı kısımda, 1877-1950 arasındaki *Müdür Muâvinleri, Fakülte Sekreterleri, Bazı Tipik Müstahdemler* hakkında bilgi verilmiştir (S. 1227-36). Müellif, zahmetli çalışmaya katlanarak, kitabın birinci cildi de dâhil, *Mülkiyeli Yazarların Kitapları İndeksi*'ni hazırlamış bulunuyor; *D Bölümü*'nü teşkil eden bu kısımda eserler mevzuları bakımından sınıflandırılmış ve adlarına göre alfabetik sıralanmıştır (S. 1237-98). *E Bölümü*'nü *S. B. F. Basın-Yayın Okulu* teşkil ediyor (S. 1299-1320). Üç kısma ayrılan *F Bölümü*'nde ise, *Me'zunî-i Mülkiyye Cem'iyeti (1908-16)*, *Mülkiyeliler Birliği (1946-69)*, *Mülkiye Spor Çalışmaları (1927-67)* hakkında bilgi edinmiş oluyoruz (S. 1321-59). A. Çankaya, birinci ve ikinci cilt dâhil, *Şahıs Adları İndeksi*'ne bu cildin sonunda yer vermiştir (S. 1361-83). Eserin sonuna *I. ve II. Ciltlerin Yanlış Doğru Cedveli* de eklenmiş bulunuyor (S. XLVII-LIV).

III. Kitabın üçüncü cildi Mülkiye me'zunlarının hâl-tercemelerine ayrılmıştır; *İçindekiler* kısmı bulunmamakla beraber, 1860-1908 yılları arasındaki me'zunları içine alan eser in iki bölüme ayrıldığı görülür. *I. Bölüm*'de, *Atik Mekteb-i Fünân-ı Mülkiye Me'zunları*'nın hâl-tercemelerine yer verilmiştir (1860-76; s. 3-66) Müellifimiz bunlardan 147'sini tesbit edebildiğini söylüyorsa da, kaydettikleri 148'dir (S. 2-66). *II. Bölüm*'de, *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Me'zunları*'nın hâl-tercemelerini buluyoruz (1879-1908; s. 67-1200); bunların sayısı 1088'dir. A. Çankaya, "gerek Atik Mülkiye, gerek Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne me'zunlarının eski sicil dosyalarına geçirilmiş bulunan alâka çekici vak'aların, Türk İdâre Tarihi Literatürü ile bugünün, veyâ yarının idâre âmirleri yönünden idâre sanatı için" ehemmiyetini takdir ettiğinden, bunları, ifâde tarzını değiştirmeksizin aynen tırnak işareti içerisinde nakletmiştir. Bu ciltte, elde edebildiği resimlere, ilk iki ciltte olduğu gibi kitabın sonunda bir bölüm ayırmamış, âit olduğu bahislerde yer vermiştir.

Eserin sonunda, *I., II., III. Cildlerde Bulunan Önemli Dipnotları ve III. Cild'de Bulunan Meşhur Şahıslar'a* ait iki *İndeks, Yanlış-Doğru Cedveli* vardır (S. I-XVI); bu indekslerden ilki, ta'birleri de içine almaktadır.

IV. Eserin dördüncü cildinde Mekteb-i Mülkiye Me'zunları'nın hâl-tercemeleri devam ediyor (1909-1923; s. 1201-1794); me'zun sayısı 1618'dir. Sonunda, *IV. Cild'de Bulunan Önemli Dipnotları'nın* indeksi varsa da, 14 maddeden ibârettir; bundan sonra, *IV. Cild'de Bulunan ve Mülkiyeli Olmayan Meşhur Şahıslar İndeks'i* ile *Yanlış-Doğru Cedveli* yer almıştır (S. I-VI).

V. *İçindekiler* kaydedilmemekle berâber, iki kısma ayrılan beşinci cildin birinci bölümünde 1924-49 yılları arasında Mülkiye Mektebi'ni bitirenlerin hâl-tercemeleri mevcuttur; me'zun sayısını gösteren rakam bir önceki cildten yürütülmüş olup, 1619-1954'dür (S. 1795-2170). "Mülkiye Mektebi adı, 16 Haziran, 1936 gün ve 2777 sayılı kânunla Siyasal Bilgiler Okulu (S.B.O.)'na" çevrilmiş, 1936 yılı sonunda me'zunlarını vermiştir. Kitabın ikinci bölümü bunlara ayrılmış olup, sayıları 1955-3163'dür. Bu son bölüm, ayrıca, okulun Siyasî Şûbe, Mâlî Şûbe v.b. şübelerini seçenlere göre kısımlara ayrılmış bulunuyor ve 1949 me'zunlarıyla sona eriyor (S. 2171-3196). Eser, *V. Cild'de Bulunan Önemli Dipnotları İndeks'i* eklenmiş ise de, bu *Bâb-ı Âlî* baskını ve *kisbet* olmak üzere yalnız iki kelimedden ibârettir; bundan sonra *V. Cild Metinleri Arasında Adı Geçen ve Mülkiyeli Olmayan Tanınmış Şahıslar İndeks'i*ne yer verilmiştir (S. 111).

*Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler'*in birinci cildinde eserin içindekilerin plânı ve beş cildten ibâret olacağı yazılmış ise de (S. XXXI), beş cildinin basımı bittiği hâlde tamamlanamadığı anlaşılıyor. Müellif, birinci cildin ilk sayfasında, 5993 me'zununun hâl-tercemesini içine alacağından bahsettiğine ve beşinci cildde bu sayı $148 + 3163 = 3311$ 'e eriştiğine göre, 2682 me'zunun hâl-tercemesine sonraki cildlerde yer verilecek demektir. Esâsen, V. Cild'in arka dış kapağında, VI. Cild'in de Mülkiyeliler'in hâl-tercemelerine, VII. Cild'in *İndeks, İstatistik v.b. şeylere* ayrıldığı, yedi cildlik takımın fiyatı 534 lira olduğu kesinlikle kaydedilmiştir.

*

Ali Çankaya'nın, yukarıdanberi içindekileri tanıtmaya çalıştığımız *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler'*i âit olduğu sâhanın hemen ilk eseri sayılabilir. Yanılmıyorsak, edebiyatımızın bu yolda ilk eseri, Mekteb-i Fünûn-ı Şâhâne İ'dâdîsi Kitâbet-i Askeriye muallimi Kol-ağası Mehmed Es'ad'ın *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye'*-sidir; müellif bu eserinde mektebin kuruluşundan 1898'e kadarki me'zunları, eserleri, müessesenin altmış yıldanberi ne gibi değişiklikler geçirdiği, ders programları ve hocaları hakkında pek faydalı bilgi vermiştir (İst., Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1310, 832 sayfa). Buna göre daha uzun bir zâmanı, bir asırdan çok zamânı içine alan mülkiye tarihçesi her bakımdan daha geniş ölçüde ele alınmıştır. A. Çankaya, iki cildi henüz basılmamış, neşredilen beş cildi 5570 sayfa tutan eserinde, kendisinin hazırlamakta olduğu *Türk-Osmanlı Genel İdâre Hukûku ve Teşkilâtı Tarihi'*nden, 'Atâ, Cevdet, Lutfî v.b. tarihlerden, Maârif tarihlerinden, devlet arşivlerindeki vesikalardan, fermanlardan, muhtelif devlet müesseselerindeki sicillerden, T.B.M.M. zabıtlarından, *Düstûr'*dan, hâl-tercemesi sâhasındaki muhtelif nevi'de eserlerden, üzerinde durduğu şahıslar veyâ âileleri ile mektuplaşması neticesinde elde ettiği bilgilerden de faydalanmıştır.

Yedi cildi basılınca Mülkiye'den 5993 me'zunun hâl-tercemesini içine almış bulunacak olan eserin, çıkan beş cildindeki 3311 me'zûnun, bunun dışında buradan me'zun olmayıp burada vazife görenlerin arasında muhtelif sâhalarda şöhret kazanmış mühim birçok şahsiyetler vardır. Müellif, ister tanınmış ister tanılmamış olsun, hâl-tercemelerinin sonunda, o kimselere âit eserlerin listesini vermiştir. Mülkiyeliler arasında eserleriyle tanınmış hukukcular, iktisatçılar, mâliyeciler, filozof ve rûhiyatçılar, edebî sâhada eser verenler, ressamalar, müzisyenler v.b. sâhalarda şöhret kazananlar var. Eserde, kuşe kâğıdına basılmış, bazıları renkli olarak, Mustafa Şekib Tunç'un, Ahmed Sâib'in, Mehmed Rauf Demirtaş'ın (C. III., s. 1152; 302; 1033), İsmâil Hikmet Ertaylan ve Hilmî Ziyâ Ülgen'in (C. IV., s. 1434, 1686), Mazhar Sâfi Aykut ile Gâlib Yücel'in, Ahmed Kadioğlu'nun tablolarını (C. V., s. 2178; 2784, 2298) buluyoruz. Münir Mazhar Kamsoy'un bestelediği şarkı'ların, Nedim Ökmen'in İsmâil Bahâ Süreisan tarafından bestelenen şiirinin, R. Mahmud Ekrem'in Rahmî Bey tarafından bestelenen manzumelerinin ve daha birçok bestelerin notaları da basılmıştır (C. IV., s. 1490; c. V., s. 2074; c. III., s. 209).

Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler'de, buradan me'zun, ders okutmuş olanlar arasında edebiyat tarihimiz bakımından mühim, şöhret kazanmış birçok kimselerin hâl-tercemelerine yer verilmiştir; R. Mahmud Ekrem, Ali Kemal, Murad Bey, Said Bey (Lâstik), Ercümen Ekrem, Şâhâbeddin Süleyman, Ali Ferruh, Menemenli Tâhir, Ali Ulvî, Ahmed Hâşim, Fuad Köprülü, Ahmed Reşit Rey, Süleyman Nesib, Hüseyin Câhid, Fâik Âli, Enis Behiç, Feyzullah Sâcid, Vasfî Mâhir, Ömer Bedreddin v.b. şahsiyetlerin hâl-tercemelerinin sonunda eserlerinin listesi de verilmiştir. Sâhamızla âlâkası dolayısıyla, bunlardan bazılarının eserlerine dâir verilen bilgilerin eksik ve yanlış taraflarını aydınlatmağı faydasız bulmuyoruz:

a) Recâizâde M. Ekrem'in *Zemzeme*'si için (Üç kısım bir arada, manzum) deniliyor. Eserin üç kısmı birlikte basılmamıştır; ayrı üç cilttir ve bu ciltler sırasıyla, 1299-1300, 1301'de Matbaa-i Ebuzziya'da basılmıştır. İlk cildinin ikinci basımı 1305'de aynı matbaa tarafından neşredilmiştir; bu basım, A. Çankaya'nın eserinde 1302 olarak kaydedilmiştir. *Şemsâ* adlı eseri için "manzum" deniliyor; hâlbuki bu eser, birkaç şiiri içine almakla berâber nesir hâlidir. *Atala-yâhud-Amerika Vahtleri* adlı eserleri zikredilmemiştir (C. 11., s. 1019 v.d.). R. Ekrem bu eserini Chateaubriand'dan, önce hikâye hâlinde dilimize çevirmiş (İst., Terakkî Matbaası, 1288/1872), sonra dramatize etmiştir (Ayn. matbaa, 1290/1873). *Araba Sevdâsı* ile *Çok Bilen Çok Yanılır* adlı eserinin yeni harflerle de basılmış bulunduğunu ilâve edelim (İst., Kanâat Kitabevi, 1940; Remzi Kitabevi, 1941).

b) Ali Kemal'in zikredilen eserleri arasında epeyi noksanlar var (C. 11., s. 940 v.d.). *Çölde Bir Sergüzeşt*'in basım yılı, 1329 değil, 1316'dır. *Sorbon Dârü'l-Fünûnu'nda Edebiyât-ı Hakikiye Dersleri*'nin, A. Çankaya'nın zikrettiğinden başka yeni bir basımı da vardır (İst., Muhtar Hâlid Kitabhânesi, 1330). Eserlerinden beşi kaydedilmemiştir: *Kadın Mektupları* (İst., İkdâm Matbaası, 1313), *Yeni-Kadın Mektupları* (İst., Muhtar Hâlid Kitabhânesi, 1330), *İflâs* (İst., Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1329-1330). *Mecmua-i Kemal*, bir-ikisi dışında, hemen hepsi Ali Kemal'in yazılarını içine alan ve üç ayda bir çıkaracağı mecmuadır; fakat yalnız bir sayısını neşrede-

bilmiştir (Kahire, Cüz' 1, 1901, 224 sayfa). Husûsî kütübhanemizdeki *Edebiyat ve Siyâset* adlı eserin üzerinde müellif adı kaydedilmiş değildir (İst., 1326); bunu, içindekiler dikkatimizi çektiğinden aziz hocam Fuad Köprülü'ye gösterdiğim zaman, derhâl, Ali Kemal'in eseri olduğunu söylemişti. Müellifimizin bahsettiği *Bir Safha-i Hayat* adlı bir eserine ise rastlamış değiliz.

c) Ercümen Ekrem'in, müellifin tesbit ettiği yirmibeş eserine, (C. 11., s. 1133 v.d.) *Meşhedî Ankara*'da adlı kitabını ilâve edebiliriz (Ankara, Akba Kitabevi, 1933).

ç) Müellifimiz, Mizancı Murad Bey'in eserlerinden sekizini tesbit edebilmiştir (C. 11., s. 1050 v.d.); bunlara şu dört mühim eserini de ekleyebiliriz: Türkçülük fikrini müdâfaa ettiği meşhur romanı *Turfanda mı, Yoksa Turfa mı* (İst., Mahmud Bey Matbaası, 1308), *Akıldan Belâ*, komedi, Rusça'dan çevrilmiştir (İst., Mahmud Bey Matbaası, 1300); *Hürriyet Vâdisinde Bir Pençe-i İstibdâd* (Ayn. matbaa, 1326). Bunlar dışında imzâsız, veyâ rumuzla basılan eserleri de yok değildir (Hayâtı ve eserlerine dâir daha çok bilgi edinmek için bk., F. A. Tansel, *Mizancı Mehmed Murad Bey*, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, c. 11., nu. 3-4, 1952, s. 67-88).

d) Fuad Köprülü'nün hayatı ve eserleri hakkında verilen bilgi de oldukça yanlış, noksandır (Hayâtı, eserleri, bunlar hakkındaki bibliyografyalar için bk., F. A. Tansel *Nekroloji-Prof. Fuad Köprülü; Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Şiirleri*, T.T. Kurumu *Belâten*'i, Ankara, 1966, s. 622-60). Doğum tarihi, 22 Kasım, 1890 (9 Cemâziü'l-evvel, 1308) gösterilmiştir (C. 111., s. 1165); bu Hicrî tarihin Milâdî karşılığı, Gâzî Ahmed Muhtar Paşa'nın *Takvimü's-Sinîn*'inine göre, 21 Kasım, 1890'dır. Doğum tarihinin doğrusu, 21 Rebi' 11., 1308/22 Teşrinisânî, 1306/4 Aralık, 1890'dır.

e) Reşad Bey'in oğlu Ali Ferruh'un *Teşhîr-i Ebâtül* adlı eseri için, adının lugat mânâsı gözönüne alınarak, herhâlde eser görülmediği için "bâtıl i'tikadların açıklanması" mevzûunda olduğu yazılmışsa da (C. 111., s. 133), eserin böyle şeylerle alakası yoktur. Ali Ferruh bu eserini Paris Sefâret-i Seniyyesi Üçüncü Kâtibi bulunduğu sırada yazmış, 24 Nisan, 1887'de tamamlamıştır; Ernest Renan'ın, *İslâmiyet ve Maârif* adlı, Sorbon'da, 29 Mart, 1883'de verdiği konferansında, İslâmiyet'in bilgi ve ilerlemeği engellediği hakkındaki fikirlerinin tenkididir ve eserin adından anlaşılın, Renan'ın bâtil fikirlerinin teşhiridir. Ali Ferruh'tan başka, Namık Kemal, Cemâleddin Efgânî ve başkalarının da, aynı konferansı tenkid maksadıyla yazdıkları eserler vardır (Daha çok bilgi edinmek için bk., F.A.T., Prof. Elie Kedourie'nin, *Afghâni and 'Abdüh* adlı eseri hakkında tenkidli bibliyografya makalesi, *Belâten*, c. XXXII., nu. 125, Ocak, 1968, s. 85, 4n).

f) Ali Ulvî Elöve'nin, A. Çankaya'nın kaydettiği altı eserine (C. 111., s. 190), şu üçünü daha katabiliriz: *Çocuklarımıza Neşideler* (İst., Tanin Matbaası, 1328), *Bir Hanım'ın Defteri* (İst., Kitabhâne-i Sûdî, 1338-35; Sabah Matbaası, 1340); Kütahyalı Abdu'r-Rahman Hoca'nın *Mikyâsü'l-Lisân ve Kıstâsü'l-Beyân* adlı eserini günümüzün diline çevirerek aynı isimle neşrettiği eseri (İst., Burhâneddin Matbaası, 1942).

g) Hüseyin Câhid'in tesbit olunan 48 eserinden 34'üncüsü, Pierre Loti'den dilimize çevirdiği *İzlanda Balıkçısı*'nın yalnız 1937 basımı kaydedilmiştir (C. 111.,

s. 677 v.d.); bu eser, önce, imzâsız olarak basılmıştır (İst., Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1319). Eserlerinden şunlar zikrolunmamıştır: *Benim Gözümle Olaylar—Seçim Üzerine Yazılar* (Ankara, Ulus Basımevi, 1946), *Benim Gözümle Olaylar—Avrupa'yı Arıyorum—Avrupa'dan Bakışla Türkiye* (Ankara, Ulus Basımevi, bsm. yılı yoktur), *Seçme Makaleler* (Ankara, Ulus Basımevi, 1951).

Müellifimiz, eserler hakkında bilgi verirken, bilhassa, *Millî Kütüphaneye Eski Harfli Türkçe Kitaplar Katalogu*'ndan, Seyfi Özeğin tesbit ettiği yine Arap harfleriyle basılmış kitapları içine alan *liste*'den faydalanmıştır. İlki, yalnız, adı geçen kütüphanede bulunanları, ikincisi görülebilenleri içine aldığından, şüphesiz, bunlarda birçok kitaplar kaydedilmiş değildir; yeni harfle basılanlara ise hiç yer verilmemiştir. A. Çankaya'nın kitabında, hâl-tercemelerinin ardından, o şahsa âit kaydettiği eserler listesinin noksanlığı, bir bakıma faydalandığı katalogların bu hususiyetlerinden ileri gelmektedir. Öte yandan, İsmâil Habib'in *Edebi Yeniliğimiz*, Feridun Fâzıl Tülbendci'nin *Geçmişte Bugün*'ü gibi pek çok yanlışları içine alan eserlerinden faydalanması da, bahsettiğimiz noksan ve hatâlara yol açmıştır. Amacı, Mülkiye'nin tarihçesini aydınlatmak olan Ali Çankaya'dan, sözünü ettiği eserleri görerek, kullandığı kaynaklardan edindiği bilgiyi kontrolünü, bunlara ilâveler yapmasını beklemek haksızlık olur; ancak, İsmâil Habib ve F. Tülbendci'nin eserleri yerine, daha ciddi araştırmalardan faydalanması mümkündür ve bu takdirde eseri, bazılarını kaydettiğimiz yanlış ve eksiklerden uzak kalmış olacaktır.

Müellifimizin Arap harfiyle birçok vesikaların fotokopilerini neşri, yerine göre bazılarının lüzum gördüğü kısımlarını aynen nakli, doğru okuması, yeni harflere çevirirken imlâ bakımından gösterdiği titizlik eseri kıymetlendirmekte ve yanlışlara pek az rastlanmaktadır (Msl., *Mahfil Mecmuası*: C. 11., s. 17, 27ⁿ; *Kürdîli Hicazkâr*: c. 111., s. 223. Doğrusu: *Mahfil Mecmuası*; Kürdî-i Hicazkâr). Pekaz olmakla beraber şahsî düşüncelerini kaydeden, msl., Hasan Polatkan hakkında, "...ben burada rahmetlinin sâdece tarih metodu kullanarak hayat hikâyesini ve vefat tarihini tesbit etmekle yetindim. Geleceğin tarihçileri, objektif tarih metodu kullanarak *hâdis*e'nin tahlilini yapacaklar, elbette vicdanlarının ve şuurlarının emrine uyarak bir *sentez*'e varacaklardır; zirâ Mahkeme-i Kübrâ'dan sonra en âdil mahkeme, Objektif Tarih Mahkemesi'dir. Kuvvetle inanıyorum ki bu büyük ve gerçekten âdil mahkeme, i'dâm kararına sebep diye gösterilen olayları titizlikle ve yalnız vicdan kânunlarının emrine uyarak inceledikte, kararı verenleri her hâlde afvetmeyeceklerdir; çünkü er veyâ geç amma mutlakâ, *Zâlimlere bir gün dedirir Kudret-i Mevlâ * Tallâhi lekad Âsereka'llâhu Aleyna*" cümlelerine ve isâbetli haklı olduğuna inandığı fikirlerine yer verdiğini görmekteyiz.

Müellifimiz, hâl-tercemelerini verdiği Mülkiyeliler'in hemen hepsinin fotoğraflarını, hocalarının da bulunduğu nâdir grup hâlinde resimleri neşretmekle eserini malzeme bakımından zenginleştirmiştir; ancak, bazılarının, basılmamış ve bedîî kıymet bakımından çok zayıf hikâyelerinin, şiirlerinin neşrini, eserin hacmini de büyülttüğünden, faydalı bulunuyoruz.

Basım teknik hatâsı olarak, birinci cildin *İçindekiler* kısmı, *Önsöz*'ün son sayfasını teşkil ediyor; bu kısım, ikinci cildde başa alınmış ise de, geri kalan III-V. cildlerin fihristi verilmemiştir. Eserin muhteviyâtını, bölümlerini kavrayabilmek için bu büyük cildlerin sayfalarını birer birer çevirmek zorunda kalmak, çok yorucu

olmaktadır. Her cildin sonunda eserde adı geçen, fakat Mülkiyeli olmayan meşhur kimselerin adları indeksi vardır; meşhur olsun olmasın, bütün adı geçenlerin indekse alınması faydalı olacaktır; çünkü bu gibi eserlerde, bâzan hiç meşhur olmayan biri de bâzı hususlarda ipuçlarını çözmeğe, mes'eleleri aydınlatmağa yarayabilir. İhmâl edilmemesi gerekli bir başka nokta, yer adlarının da indekse alınmasıdır. Kitabın yalnız notlar değil, metin kısmında da pek çok ta'bir vardır; müellifimiz ta'birler indeksine yalnız dipnotlarındakileri geçirmiş olup, bunlar, IV. cildde 14, V.'de 2 adettir; kitaptaki bütün ta'birler için bir indeks yapılması, veyâ bunların *Umûmî İndeks'e* geçirilmesinin faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Mülkiyeli şahısların kitapları indeksi yalnız I. ve II. cildlerde var; III-V. cildlerde yok. Hâl-tercemeleri verilen Mülkiyeliler'in adlarını gösteren bir fihrist, veyâ indeks ise, kitabın cildlerinden hiçbirinde mevcut değildir. Kıymetli malzemeyi içine alan bu eserden, okuyanların kolaylıkla faydalanabilmesi için, müellifimizin daha da zahmete katlanarak bu noksanları tamamlayacağını umuyoruz; basılmış bulunan cildlerin sonuncusu olan V. cildin arka dış kapağında, VII. cildin *İndeks, İstatistikler'e* v.b. ayrılmış olduğunun kaydedilmesi, bu yoldaki ümidimizin gerçekleşeceğini düşündüğünden bizi sevindirmektedir.

Sözlerimize son verirken, müellifimiz Ali Çankaya'yı *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı bu kıymetli eserini pek zahmetli çalışmalara katlanarak bizlere kazandırdığı için kalbimizin bütün samimiliğiyle tebrik etmeği, bu yüzden, kendisine dâimâ minnet duyguları besleyeceğimizin ifâdesini vazife saymaktayız. Her sâhadaki araştırmacıların faydalanabileceği bu mühim eserin geri kalan son iki cildinin de tamamlanıp birân önce basımını bekliyoruz.

F. A. TANSEL